

3. Трансформаційні процеси в християнстві кінця XVII – початку XX ст.

УДК 9.94

Dorota Wereda

Postawa metropolity unickiego i biskupa unickiej eparchii lwowskiej Atanazego Antoniego Szeptyckiego wobec życia i śmierci w świetle testamentu

Дорота Веред

Ставлення унійного митрополита та львівського єпископа Атанасія Шептицького до життя і смерті у світлі його заповіту

Досліджуються обставини написання 1746 р. заповіту (тестаменту) унійним Київським митрополитом та Львівським єпископом Атанасієм (Шептицьким). Звертається увага на прийняття Замойським собором 1721 р. норми обов'язкового складання тестаменту церковним ієрархом, який регулював майнову складову церкви. Аналіз змісту та обставин оголошення останньої волі ієрарха дозволив відтворити його родинні зв'язки, відносини з василіанами та Львівською єпархією. На основі тестаменту наведено цікаві факти з історії заснування кафедрального унійного храму на Святоюрській горі у Львові. Стаття представляє також культурний та суспільний контекст диспозиції заповіту. Обґрунтовується думка, що опис у тестаменті всіх моментів участі церковного ієрарха в обрядових похоронних церемоніях впливових представників політичного життя підтверджує важливу роль церемонії похорону в культурі тогочасної епохи.

Ключові слова: Унійна церква, Львівська унійна єпархія, єпископ Атанасій Шептицький, заповіти (тестаменти), родина Шептицьких

Dorota Wereda

The attitude of Atanasy Sheptytsky – the Uniate Metropolitan and Lviv Bishop – towards life and death in light of his testament

Circumstances of the writing of the testament in 1746 by Uniate Metropolitan of Kiev and Lviv Bishop Atanasy (Sheptytsky) are analyzed. Attention is drawn to the adoption by Zamoyski Council at 1721 of the standards of obligatory testamnetation for the hierarch, who was governing the church property. Analysis of the content and circumstances of the announcement of the last will of the hierarch gave an opportunity to reconstruct his family ties, relationships with the Basilian and Lviv diocese. Based on the testament interesting facts on the history of the founding of the cathedral of Uniate church at St. George's Hill in Lviv are outlined. Also a cultural and social context of the dispositions of the will is presented.

The description in testament of all moments of the hierarch's participation in the funeral ceremonies of influential representatives of political life confirms the important role of the funeral ceremony in the culture of that epoch.

Keywords: Uniate Church, Lviv Uniate Diocese, Bishop Atanasy Sheptytsky, last wills (testaments), Sheptytsky family

Atanazy Antoni Szeptycki pochodził z jednego z najstarszych bojarsko-szlacheckich rodów miejscowych na tzw. Rusi Czerwonej. Karierę duchowną zawdzięczał stryjowi Barlaamowi. Około 1703 r. wstąpił do monasteru bazylianów w Uniowie, gdzie Barlaam Szeptycki był przełożonym, tam został postrzyżony na mnicha i przyjął imię Atanazy. Prawdopodobnie edukował się w lwowskim kolegium Teatynów. W 1710 r. otrzymał święcenia kapłańskie. Z rekomendacji stryja, który objął unickie biskupstwo lwowskie, objął godność archimandryty w Uniowie i w 1713 r. został jego koadiutorem z prawem następstwa na biskupstwie lwowskim. W 1715 r. po śmierci stryja objął unicką diecezję lwowską. Jako biskup lwowski podjął wiele działań w celu wzmocnienia katolickiej świadomości wiernych i duchowieństwa, systematycznie organizował synody duchowieństwa i regularnie wizytował parafie oraz inicjował zakładanie bractw cerkiewnych. W 1729 r. z woli metropolity Leona Kiszki i dzięki wsparciu Augusta Czartoryskiego i Zofii z Sieniawskich Denhoffowej otrzymał godność metropolity kijowskiego i całej Rusi [1, s. 224–226].

Aktywność duszpasterska i towarzyska biskupa Atanazego Szeptyckiego pozwoliła mu na dokonanie obserwacji ceremonii pogrzebowych, organizowanych przez rody magnackie. Uczestniczył w wystawnej pompie funeralnej hetmana Adama Mikołaja Sieniawskiego, zorganizowanej w 1726 r. we Lwowie i Brzeżanach, a 29 lipca 1726 r. był celebrazem uroczystej sumy pogrzebowej w Brzeżanach pod przewodnictwem arcybiskupa lwowskiego w asyście biskupa chełmskiego Feliksa Szaniawskiego, kijowskiego Stanisława Ożgi, kamienieckiego Stanisława Hozjusza, łuckiego Stefana Rupniewskiego oraz unickiego przemyskiego Jerzego Winnickiego, w otoczeniu około 1500 przedstawicieli duchowieństwa zakonnego i diecezjalnego [2, s. 236]. Swoje spostrzeżenia biskup wykorzystał do organizacji pogrzebu młodszego brata Bazylego, który odbył się w 1731 r. we Lwowie i zapewne został przygotowany pod auspicjami starszego brata. Na potrzeby ceremonii pogrzebowej zamówiono w kręgach kaznodziejów jezuickich panegiryk pogrzebowy.

3. Трансформаційні процеси в християнстві кінця XVII – початку XX ст.

Druk kazania został dedykowany starszemu bratu zmarłego Atanazemu, który był również pierwszoplanową postacią treści kazania pogrzebowego. Obszerne fragmenty kazania prezentowały różnorodne formy działalności biskupa Atanazego i opisywały następujące dokonania: «oczyściłeś rytuały, modlitewniki, mszały i wszystkie księgi z jadu, nabożeństwo ze złorzeczenia, modlitwy z błędu, [...], słodycz z piołunu» [...], «ożywiłeś słowiańskie pisma jednym rozumieniem i affectem, aby się Twój Kościół od Rzymskiego nie sercem y głową, ale samym tylko językiem różnił». Do grona zasług biskupa Atanazego Szeptyckiego, godnych zaprezentowania na pogrzebie jego rodzzonego brata, kaznodzieja zaliczył jego zabiegi o odzyskanie dóbr biskupich oraz wielokrotne i kosztowne w tej sprawie wyprawy do Trybunału. Przypominał zasługi Atanazego Szeptyckiego, które «wzbudziły wdzięczność Kościoła»: «prace apostołskie», «polerowanie duchowieństwa», «naprawę skażonych obyczajów», udział w synodzie zamojskim. W kazaniu przypomniano pamięć o poprzedniku Atanazego na katedrze lwowskiej Barlaamie Szeptyckim. Kaznodzieja przypomnienie zasług biskupa lwowskiego i metropolity podczas ceremonii pogrzebowej brata wykorzystał do budowy splendoru całego rodu, podkreślając, że Atanazy Szeptycki jest «nie tylko całej familii swojej wieczystą sławą, honorem i nieśmiertelną duszą, ale też i całego Kościoła swego nieskazitelnym nigdy duchem, który błogosławioną wieczność lud wierny zbawienie ożywia» [3, b. pag.].

W treści kazania zaprezentowano zasługi wojenne przedstawicieli rodu Szeptyckich dla dobra wspólnego w społeczeństwie oraz w państwie: na polach bitew podczas najazdów tatarskich, w pierwszej bitwie chocimskiej, przywołano udział Chryzostoma w ekspedycji moskiewskiej wraz z Gosiewskim (prawdopodobnie odwoływał się do udziału we wrześniu 1658 r. w pertraktacjach z Rosją w Wilnie wraz z hetmanem Wincentym Aleksandrem Gosiewskim) [4, s. 343–347]. Oraz odwoływano się do zasług przodków uczestniczących w poselstwach królewskich «o publiczne Ojczyzny dobro zabiegających». W kazaniu pogrzebowym przedstawiano skoligacone domy: m. in. książąt Wiśniowieckich, Woronieckich, Czetwertyńskich oraz Skarbków, Rzewuskich, Chodorowskich. Wyhowskich, Lityńskich, Bielskich, Diakowskich. Ekspozycja tych zasług dodawało prestiżu rodzinie, w której wśród współczesnych, oprócz biskupów, nie było postaci zajmujących ekspanowane urzędy, czy też pełniących ważne funkcje. Dziad zmarłego, i

tym samym biskupa Atanazego, Zachariasz był miecznikiem przemyskim, ojciec Aleksander – miecznikiem bełskim, bracia: Teodor – cześnikiem trembowelskim, Eustachiusz – chorążym latyczowskim, natomiast siostry Anna – starościna rabsztyńską, Marianna – podczaszyną żydaczewską. Bracia stryjeczni – Adam pełnił urząd cześnika trembowelskiego, natomiast Franciszek – chorążego latyczowskiego. W panegiryku pogrzebowym zastosowano zgodnie z ówczesną konwencją koncept oparty na symbolice herbu, wykorzystując jako motyw przewodni figurę z rodzowego herbu Szeptyckich strzałę. Panegiryk pogrzebowy przygotowany z okazji śmierci brata biskupa i metropolity unickiego Atanazego Szeptyckiego potwierdza istotną rolę ceremonii pogrzebowej w kreacji pozycji rodu w strukturach społecznych. Jego treść pokazuje, że Szeptyccy w dążeniach do podnoszenia prestiżu swego rodu wykorzystywali godność biskupią również podczas ceremonii pogrzebowych członków rodziny.

W 1744 r. Atanazy Szeptycki był uczestnikiem najbardziej wystawnego pogrzebu czasów saskich hetmana Michała Serwacego Wiśniowieckiego [5, s. 628]. Dla biskupa rozbudowany ceremoniał pogrzebowy mógł być inspiracją do sformułowania życzeń wobec najbliższego otoczenia w sprawach organizacji własnego pogrzebu. Obserwacje współczesnych magnackich «pomp funeralnych» mogły być jednym z motywów podjęcia przez Atanazego Szeptyckiego decyzji o rozbiórce starego gmachu katedry, pomimo dezaprobaty środowisk duchowieństwa diecezjalnego i protestów bazylianów. Atanazy Szeptycki podjął inicjatywę ogromnego przedsięwzięcia budowy nowej świątyni katedralnej we Lwowie. Stary budynek katedralny, chociaż wzniesiony w XV wieku, pozostawał w zadawalającym stanie technicznym, a jego burzenie odbywało się «z wielką trudnością dla twardości murów» [6, s. 128]. Przyczyny zdecydowanego stanowiska Szeptyckiego należy upatrywać przede wszystkim w chęci upamiętnienia siebie i swojego rodu. Działalność fundatorska była powszechnie praktykowana jako metoda podnoszenia prestiżu rodu w kręgach magnaterii. Nowy okazały barokowy gmach katedry biskup planował wykorzystać jako mauzoleum-grobowiec, tworzący panteon sławy rodowej. W katedrze był już pochowany Barlaam Szeptycki. Wyjątkową, odpowiadającą najnowszym trendom, architekturę nowej świątyni miało zapewnić zatrudnienie do projektu znanego lwowskiego architekta Bernarda Meretyna, z którym 26 czerwca 1744 r. biskup podpisał umowę. Zgodnie z zamiarami fundatora lwowska świątynia miała nawiązywać do tradycyjnych form cerkwi unickich, ale

3. Трансформаційні процеси в християнстві кінця XVII – початку XX ст.

przewyższać je skalą i bogactwem form architektonicznych, uwzględniających aktualną modę [7, s. 156–157, 164].

Biskup Atanazy Szeptycki zmarł w wieku 60 lat 11 grudnia 1746 r. we Lwowie. Zaledwie jeden dzień przed śmiercią, której przyczyną była «puchlizna wodna», hierarcha sporządził testament (poprzedni biskup lwowski Barlaam Szeptycki sporządził testament 12 maja 1714 r. niemal rok przed śmiercią 5 kwietnia 1715 r.). Zły stan zdrowia uniemożliwił Atanazemu Szeptyckiemu osobiste stawienie się w kancelarii grodzkiej, w celu wpisu treści testamentu w aktach grodzkich, aby decyzjom odnotowanym w akcie ostatniej woli nadać charakter dyspozycji prawnej. Decyzje biskup podejmował świadomie «będąc zdrowy na umyśle». Świadcami sporządzenia testamentu w rezydencji biskupa we Lwowie byli: stryjeczny brat, sufragan diecezji łuckiej obrządku łacińskiego Hieronim Szeptycki, archimandryta klasztoru bazylianów w Owruczu Innocenty Lipnicki, bazylianin, oficjał generalny lwowski Mojżesz Bohaczewski, doktor medycyny Józef Corradi oraz bazylianin Hieronim Żurakowski. Szeptycki na egzekutorów testamentu wybrał H. Szeptyckiego, I. Lipnickiego, chorążego trembowelskiego Bogusława Bielskiego oraz notariusza ziemi lwowskiej Antoniego Wyszpolskiego [8, s. 225].

Sporządzenie testamentu uważano za nieodłączną część końca życia ludzkiego, dobrze przygotowującą na śmierć. Atanazy Szeptycki, podobnie jak wielu przedstawicieli społeczeństwa epoki nowożytnej sporządzenie aktu ostatniej woli, traktował jako element dobrego umierania [9, s. 70–84]. Praktyka sporządzania testamentów przez hierarchów Cerkwi unickiej była przedmiotem obrad zgromadzonych na synodzie w Zamościu (1720 r.). Podczas obrad prowadzonych 17 września we wnioskach zredagowanych w punkcie czwartym uzgodniono, że biskupi za zgodą Stolicy Apostolskiej mogą sporządzać testamenty, zawierające zarówno dyspozycje dotyczące dóbr nabytych, jak i dziedzicznych. Kwestia sporządzania testamentów przez biskupów unickich była tematem wiadomości, wystosowanej 19 października tego roku przez metropolitę Leona Kiskę do rzymskiej Kongregacji Rozkrzewiania Wiary, która pełnomocnictwo w sprawach sporządzania testamentów przez biskupów unickich powierzyła metropolicie, zalecając w aktach ostatniej woli do podejmowania decyzji, które przyczynią się do wzmocnienia pozycji Cerkwi, np. powołanie seminariów kształcących duchowieństwo. W dyspozycjach wydanych w akcie ostatniej woli Atanazy Szeptycki wyraził wolę pochówku w lwowskiej katedrze. Nowy gmach

nie był jeszcze ukończony. Na mocy testamentu Atanazy Szeptycki na dokończenie budowy katedry we Lwowie przeznaczył dochody z dóbr dziedzicznych Horodysławice oraz 24 tys. florenów na potrzeby lwowskiej katedry. Suma ta, wraz z częścią przekazanych sreber, w tym krucyfiksu i bliżej nie sprecyzowanych relikwii, zapewne miała zostać wykorzystana na potrzeby wykończenia i wyposażenia nowo wzniesionego gmachu katedralnego. Biskup Atanazy Szeptycki planował wzniesienie w pobliżu katedry rezydencji. W tym celu nabył usytuowane pod wzgórzem katedralnym ogrody, które również na mocy testamentu legował do lwowskiej katedry [8, s. 223–226]. Dla kryłozan, czyli duchownych z parafii leżących w obrębie miasta, będącego stolicą biskupią, lub w jego pobliżu tworzących kryłoz, biskup przeznaczył 10 tys. florenów. Prawem i obowiązkiem kryłozan było odprawianie nabożeństw w cerkwi katedralnej według ustalonego porządku i asystowanie biskupowi w uroczystych celebracjach [10, s. 805–807, 901–903].

W swojej ostatniej woli Atanazy Szeptycki zdecydował o uposażeniu monasterów bazylikańskich w Mielcach, Żydczynie, Wicyniu (po 30 tys. florenów), Owruczu (20 tys. florenów), Uniowie (12 tys. florenów). Analiza terytorialna obdarowanych monasterów wskazuje, że były one usytuowane na obszarze eparchii metropolii kijowskiej (Owruć), lwowskiej (Uniów, Wicyń), łuckiej (Żydczyn), włodzimierskiej (Mielce) [11, s. 32–33]. Metropolita i biskup lwowski w testamencie nie uwzględnił lwowskich placówek bazylikańskich, co potwierdza jego nienajlepsze relacje z środowiskiem lwowskich bazylianów. Prawdopodobnie o wyborze tych placówek zdecydowały osobiste względy metropolity. Archimandria w Uniowie zajmowała ważne miejsce w dziejach rodu Szeptyckich. Nominowany w 1668 r. przez Jana Kazimierza Barlaam Bazyli zarządzał archimandrią niemal 50 lat. Jako archimandryta uniowski wybudował na własny koszt murowany klasztor, siedzibę archimandryty i odbudował cerkiew [12, s. 231–232]. Jego następcą był Atanazy Szeptycki. W 1723 r. do klasztoru w Uniowie wstąpił krewny biskupów lwowskich Andrzej (w zakonie Atanazy) Szeptycki, później biskup przemyski (1762–1779). W Uniowie w latach czterdziestych XVIII wieku z inicjatywy metropolity Atanazego Szeptyckiego została zorganizowana kapela, znana z całodziennego koncertowania z okazji świąt maryjnych. Członkiem kapeli był Józef Turzański, być może krewny siostry metropolity Marianny z Szeptyckich Turzańskiej. Środki legowane w

3. Трансформаційні процеси в християнстві кінця XVII – початку XX ст.

testamencie mogły być również przeznaczone na potrzeby założonej w 1732 r. w Uniowie typografii. Wybór klasztorów w Owruczu i Mielcach wynikał z tradycyjnych powiązań tych placówek z biskupstwem lwowskim, o czym świadczy obecność archimandrytów klasztorów w Owruczu i Mielcach, kiedy Barlaam Szeptycki, jako archimandryta klasztoru w Uniowie, złożył katolickie wyznanie wiary w 1681 roku w kaplicy królewskiej na zamku w Warszawie wraz z biskupami lwowskim Janem Szumlańskim i przemyskim Innocentym Winnickim. W Wicyniu Atanazy Szeptycki modlił się przed obrazem Matki Boskiej, wstawiennictwu której przypisywał wyleczenie bezsenności. Biskup Szeptycki arbitralnie wybierał placówki bazyliańskie uposażone na mocy testamentu. Nie uwzględniał rzeczywistych potrzeb monasterów, np. w Kamieńcu Podolskim stan monasteru był do tego stopnia niezadowolający, że podczas przeprowadzonej w 1745 r. wizytacji zalecił natychmiastową budowę nowego [11, s. 286, 393, 407].

Decyzje Atanazego Szeptyckiego pokazują, że jako biskup lwowski i metropolita realizował samodzielną wizję współpracy z zakonem. Jego poprzednik na katedrze lwowskiej Barlaam Szeptycki zdecydował o wsparciu finansowym placówek klasztornych zakonu bazylianów z eparchii lwowskiej: po 1 tys. dla monasterów we Lwowie, Krechowcie i Szczepłotach oraz 600 zł dla monasteru w Wicyniu [13, s. 101].

Atanazy Szeptycki w akcje ostatniej woli przeznaczył sumę 40 tys. florenów dla zgromadzenia benedyktynek we Lwowie. Nie znamy motywów, którymi kierował się. W latach 1718–1730 r. księżną lwowskich benedyktynek była Zofia Bogumiła Skarbkówna, siostra arcybiskupa diecezji lwowskiej obrządku łacińskiego Jana Skarbka, a w latach 1737–1745 Magdalena Dorota Kuropatnicka. Szeptyccy eksponowali koligacje z tymi rodami. Motywem decyzji Szeptyckiego mogły być zatem związki rodzinne i towarzyskie zazwyczaj energicznych i wpływowych w lokalnych elitach przełożonych benedyktyńskiej placówki z aktywnie uczestniczącym w życiu towarzyskim Lwowa hierarchą. Suma, przewyższająca uposażenie placówek bazyliańskich, mogła być lokatą w wykształcenie rodziny. Benedyktynki w XVIII wieku zajmowały się działalnością edukacyjną dziewcząt [14, s. 18–24]. Umieszczenie dyspozycji dla zakonu benedyktynek wśród innych zapisów dla członków rodziny może przemawiać za tym, że w klasztorze edukowały się przedstawicielki rodu Szeptyckich.

Biskup wyznaczył szeroki krąg spadkobierców gotówki, do którego należeli członkowie rodziny Lisowskich. Były to wnuki brata, Teodora, uczestnika bitwy pod Wiedniem, w której został ciężko ranny, którego córka Barbara wyszła za mąż za Dominika Lisowskiego, łowczego żydaczowskiego: Roman, łowczy żydaczowski, jego siostra Zuzanna Lisowska (10 860 zł), Anna z Lisowskich Sieromska, podczaszyna drohicka (10 tys. zł), Petronela z Lisowskich Denefeltowa, żona Franciszka Denefelta, łowczego drohickiego (4 tys. zł) oraz wdowa Zofia Denefelta (10 tys. zł). Do grona spadkobierców należał wnuk brata biskupa Teodora, którego córka Anna wyszła za mąż za Franciszka Korytkę, cześnika mielnickiego [15, s. 309]. Kolejnym spadkobiercą był prawdopodobnie ich syn podczaszy mielnicki Michał Korytko (43 tys. florenów polskich) [16, s. 113].

Dyspozycje te są świadectwem pamięci o rodzinie i związków emocjonalnych z rodziną nawet w trzecim pokoleniu. Grono obdarowanych zaliczało się do drobnej szlachty. Korelacja drogi awansów społecznych potomków brata biskupa z pozycją społeczną biskupa pokazuje, że osiągnięcie biskupstwa unickiego otwierało drogę awansu ekonomicznego i społecznego. Suma pieniędzy legowanych na potrzeby zakonu bazylińskiego (146 tys.) i dla rodziny były na podobnym poziomie (149.860 zł). Na mocy zapisu testamentu biskup przeznaczył gotówkę m. in. podstolemu kijowskiemu, notariuszowi w Winnicy Stefanowi Wyzpolskiemu (20 tys. florenów polskich), Janowi Kaczorowskiemu (6 tys.) i dla bliżej nie znanej Augustynowiczowej Dyrektorowej (30 tys.). Na łożu śmierci biskup podjął decyzję o wynagrodzeniu Franciszka Zwolińskiego, «Komisarza» wiernie oddającego posługę, z dochodów dóbr Pomorzany, Hodor, Laskowce i Kosowo (27 500) [8, s. 223]. Dla pochodzącego ze społeczności żydowskiej kupca Icka biskup testował 30 tys. Decyzja ta potwierdza korzystnie biskupa i jego otoczenie z usług kupieckich przedstawicieli społeczności żydowskiej.

Biskup w akcie ostatniej woli rozdysponował cenne ruchomości. W gronie najhojniej obdarowanych znaleźli się najbliżsi członkowie rodziny, którzy wybrali drogę życiową w stanie duchownym. Siostrzeniec Ambroży Turzański, który w 1741 r. w wieku 23 lat wstąpił do zgromadzenia bazylianów, a następnie w latach 1746–1774 był archimandrytą uniowskim, na mocy testamentu otrzymał 2 srebrne «salatyrki», srebrną okrągłą wazę, «srebro stolikowe»: krzyż, 2 kałamarze, lichtarzyki stołowe, «jeden

3. Трансформаційні процеси в християнстві кінця XVII – початку XX ст.

sztuciec», «nóż z grabkami» i łyżkami srebrnymi, szmaragdowy krzyż pectoralny z łańcuchem, czerwony pierścień, szafirową karetę z cugiem koni kasztanowatych i szafirową tkaninę z przeznaczeniem na obicie. Dla stryjecznego brata Hieronima Szeptyckiego, który w 1738 r. dzięki protekcji biskupa łuckiego i kanclerza koronnego Andrzeja Stanisława Załuskiego objął sufraganię biskupstwa łuckiego obrządku łacińskiego [17, s. 232–236], metropolita testował pudło srebra z misami, półmiskami i talerzami, krzyż napiersny na złotym łańcuchu, pierścień ametystowy, czerwoną tkaninę z przeznaczeniem na obicie. Krewni w stanie duchownym zostali uposażeni na podobnym poziomie. Bez wpływu na wielkość spadku były różnice obrządkowe.

Z garderoby biskup rozdysponował tylko futra. Przekazał je dla Ambrożego Turzańskiego, Leona Szeptyckiego oraz Romana Lisowskiego i Antoniego Wyszpolskiego. Prawdopodobnie na potrzeby przygotowania dekoracji związanych z ceremonią pogrzebową «za różne materiały i rzeczy» biskup testował dla siostrzenicy Rozalii Turzańskiej (córki siostry Marianny) 642 floreny. Prawdopodobnie była ona osobą współodpowiedzialną za organizację ceremonii pogrzebowej. Na wydatki związane z zorganizowaniem ceremonii pogrzebowej biskup testował dla Teodora Kędzierskiego, gospodarza dworu na przedmieściu halickim 1 tys. oraz kamieniarzom za gwoździe na potrzeby klasztoru w Uniowie i pozostałe rzeczy do odpoczynku [organizacji pogrzebu?].

Na koszty ceremonii pogrzebowej oraz mszy biskup przeznaczył pozostałe złoto i klejnoty, których wartości nie oszacowano. Pozostałe ruchomości i nieruchomości nie wykazane w treści testamentu biskup przekazał Mikołajowi Szeptyckiemu, kuzynowi Szymonowi Szeptyckiemu (bratu późniejszego biskupa Ludwika Leona Szeptyckiego), Barbarze Malińskiej, notariuszowi ziemi lwowskiej Antoniemu Wyszpolskiemu. Spadek z dóbr dziedzicznych w rezydencjach Pomorzany i Laskowce otrzymała Rozalia Turzańska [18, s. 229].

Dyspozycje Atanazego Szeptyckiego wskazują, że wyróżnieni zostali krewni ze stanu duchownego oraz rodzina siostry Marianny. Natomiast pominięta została rodzina drugiej siostry, starościny rabsztyńskiej Anny z Szeptyckich Bielskiej. Do spadku pretendowały jej dzieci starosta rabsztyński Antoni, starosta czerwonogrodzki Józef, Eleonora Skarbek, Konstancja Łuszczewska i Bogusława Ustrzycka. Wydaje się, że nie wszystkie zapisy

testamentu dotyczące dziedzicznego mienia w gronie rodzinnym zostały wykonane [19, c. 100].

Atanazy Szeptycki nie pozostawił precyzyjnych wytycznych w sprawie modlitw. Jego poprzednik na katedrze lwowskiej Barlaam Szeptycki na ten cel zabezpieczył sumę 12 tys. zł ulokowanych na 1% i przekazał je bazylianom przy katedrze lwowskiej w zamian zobowiązując do opracowania 1 mszy śpiewanej tygodniowo [12, s. 231]. Brak jest tego rodzaju dyspozycji pozostawionych przez Leona Szeptyckiego. Odzwierciedla to przeobrażenia w kręgu preferowanych wartości. Barlaam, pamiętając czas wojen i najazdów XVII stulecia, otaczający się towarzystwem z kręgów wojskowych (m. in. hetmani S. Jabłonowski, S. M. Sieniawski), któremu nie obce były doświadczenia łatwej utraty rzeczy materialnych, inwestował w pamięć modlitewną. Leon Szeptycki świadectwa pamięci o swojej osobie upatrywał w górującym nad miastem okazałym gmachu katedry.

Atanazy Szeptycki zabezpieczył środki finansowe na ceremonię pogrzebową, ale nie sformułował szczegółowych wytycznych w formie pisemnej. Prawdopodobnie dla najbliższego otoczenia pozostawił dyspozycje ustne. Kilkudniową ceremonię pogrzebową zorganizowano w niedokończonym gmachu lwowskiej katedry. Nieład budowlany został osłonięty dekoracją w postaci artystycznie wygiętej i wytwornie zaokrąglonej bramy, prowadzącej przez świątynię na kształt korytarza. Surowe jeszcze mury wnętrza przykrywały dekoracje w postaci zasłon w kolorach czarnym i czerwonym, złotych wstęg i połączonych frędzli. W celu odprawienia liturgii żałobnej wzniesiono ołtarz. Pompie funebralnej towarzyszył wyszukany program ikonograficzny, rozwinięty wewnątrz i na zewnątrz świątyni. Wewnątrz świątyni wzniesiono dużych rozmiarów rusztowanie. Okazała konstrukcja z desek została przykryta jedwabną tkaniną ze złotymi frędzlami. W centralnym miejscu castrum doloris umieszczono wizerunek św. Atanazego i ozdobioną poduszkę z biskupimi insygniami oraz srebrne świeczniki i lampy. W dzień mszy pogrzebowej na okrytym czarną tkaniną katafalku, ozdobionym rzeźbami sześciorami, umieszczono trumnę ozdobioną wokoło złocistymi zawiasami i blaszkami oraz klamrami ze «szczerego» złota. Dekorację wnętrza dopełniały ponadto malowane ornamenty i potrzebne w zaciemnionym zasłonami wnętrzu iluminacje. Wnętrze podświetlono świecami z białego wosku, ustawionymi wzdłuż ścian oraz tworzącymi kompozycję lampami oliwnymi. Dodatkową iluminację przygotowano na czas

3. Трансформаційні процеси в християнстві кінця XVII – початку XX ст.

wyglaszanego wieczorem panegiryku pogrzebowego. Płonące w ciemności świece umieszczono prawdopodobnie pod sklepieniem, ponieważ miały wzbudzić w słuchaczach wyobrażenie rozgwieżdżonego nieba. Światło i mrok działało silnie na uczestników pogrzebu.

Dekoracje umieszczono również zewnątrz świątyni, gdzie uwagę uczestników ceremonii przyciągały rzeźby na cokołach oraz okazała, lśniąca złotem, brama triumfalna z drzewem genealogicznym rodu Szeptyckich i dekoracją w postaci biskupich insygniów. Fasadę cerkwi ozdobiły łacińskie inskrypcje (ich treści nie podano), a także usytuowane na cokołach rzeźby symbolizujące: Stolicę Apostolską, Rzeczpospolitą, diecezję metropolitalną i rodzinę zmarłego. Z pewnością wizualna oprawa tej ceremonii, czerpiąca wzory ze współczesnych magnackich ceremonii pogrzebowych, zrobiła na przybyłych ogromne wrażenie. Rangę ceremonii podnosiła obecność biskupów trzech obrządków: greckiego (przemyski Onufry Szumlański, włodzimiersko-brzeski Teofil Godebski, łucki Teodozy Rudnicki), łacińskiego (sufragan lwowski Samuel Głowiński, sufragan łucki Hieronim Szeptycki), ormiańskiego (sufragan lwowski Jakub Augustynowicz). Obecnych było wielu duchownych obrządku łacińskiego i greckiego, kler z Kolegium Pontificum, chorągiew miasta oraz wielu dostojników świeckich, wśród których byli członkowie rodzin Czetwertyńskich, Kalinowskich, Kuropatnickich, Mrozowiców. W mowie pogrzebowej przypominano koligacje Szeptyckich m. in. z Baranowskimi, Bielskimi, Diakowskimi, Jurzyńskimi, Kunaszewskimi, Korytkowskimi, Malińskimi, Lisowskimi, Lityńskimi, Łuszczewskimi, Skarbkami, Ustrzyckimi [20, *passim*].

Dostępne informacje nie pozwalają na oszacowanie kosztów pogrzebu Atanazego Szeptyckiego. Na pogrzeb hetmana Sieniawskiego do czasu eksportacji zwłok wydano co najmniej 24 tys. zł. Na koszty materiałów żałobnych, świec, żałobników, rzemieślników, opłatę dla księży – co najmniej 100 tys. Wydaje się, że koszty pogrzebu Atanazego Szeptyckiego mogły być porównywalne. Dostarczająca niezwykłych wrażeń emocjonalnych ceremonia pogrzebowa była manifestacją siły i możliwości polityczno-ekonomicznej rodu [21, *passim*; 22; 23]. Różnorodne środki wyrazu służyły przekazowi treści ideowych podkreślających rangę biskupa i metropolity Atanazego Szeptyckiego i zaspokajały ambicje rodziny zmarłego. Szeptyccy w swoich działaniach odwoływali się do wartości wykorzystywanych w propagandzie domów magnackich: «dawności» rodu, koligacji rodzinnych, sukcesów

militarnych [24, s. 205–214]. Działania te wpisywały się w sarmacki kult przeszłości. Poprzez powiązanie aspektu religijnego i propagandowego służyły budowie prestiżu rodziny oraz przyczyniały się do sakralizacji pamięci o rodzinie. Skuteczność tych zabiegów potwierdzają awanse kolejnych przedstawicieli rodu na unickie biskupstwo lwowskie i metropolię kijowska Ludwika Leona Szeptyckiego, na unickie biskupstwo przemyskie Atanazego Andrzeja Szeptyckiego i na biskupstwo płockie obrządku łacińskiego Hieronima Szeptyckiego.

1. Gil A. Szeptycki Antoni / A. Gil // Polski Słownik Biograficzny. — Warszawa – Kraków, 2012. — T. 48. — S. 224–226.
2. Nestorow R. «Magna pompa et splendido apparatus»: Ceremonia pogrzebowa Adama Mikołaja Sieniawskiego we Lwowie i Brzeżanach w r. 1726 / Rafał Nestorow // Sztuka kresów wschodnich. — Kraków, 2006. — T. 6 / red. A. Betlej, P. Krasny. — S. 225–241.
3. Domaradzki J. Zawod honorow śmierci...śmiertelny krok...Bazylego Szeptyckiego, starosty tyszowieckiego etc. Nieśmiertelnych heroiczych aktów i herbowej Pobogu podkowy torem na pogrzebowym kazaniu wyprowadzony...roku 1731 dnia 17 lipca we Lwowie / Józef Domaradzki. — Lublin : w drukarni Kollegium Soc. Jesu. [po 17 lipca], 1731.
4. Przyboś A. Gosiewski (Gaśiewski) Wincenty Aleksander / A. Przyboś // Polski Słownik Biograficzny. — Wrocław, 1959–1960. — T. 8. — S. 343–347.
5. Baranowski J. Rola rodzin magnackich w osiemnastowiecznych uroczystościach koronacyjnych na wschodnich terenach Rzeczypospolitej / J. Baranowski // Sztuka ziem wschodnich Rzeczypospolitej XVI–XVIII w. / red. J. Lileyko. — Lublin, 2000. — S. 628–638.
6. Urzędowa Wizja Cerkwi i monasteru S. Jerzego Męczennika we Lwowie, na żądanie oo. Bazylianów tegoż Monasteru, przedsięwzięta ze strony Magistratu miasta Lwowa dnia 12 lipca 1765 roku / oprac. A. S. Petruszewicz // Przegląd Archeologiczny. — Lwów, 1883. — S. 128.
7. Krasny P. Architektura cerkiewna na ziemiach ruskich Rzeczypospolitej / P. Krasny. — Kraków, 2003. — 429 s.
8. Epistolae metropolitanarum Kioviensium catholicorum Leonis Kiška, Athanasii Szeptyckij, Floriani Hrebnyckij. — Romae, 1958. — Vol. 4 : 1714–1762 / collegit, paravit, adnotavit editionemque curavit P. Athanasius G. Welykij. — 446 s.
9. Zielecka-Mikołajczyk W. Prawosławni i unicy w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku wobec życia i śmierci w świetle testamentów / W. Zielecka-Mikołajczyk. — Warszawa, 2012. — 361 s.
10. Bieńkowski L. Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce / L. Bieńkowski // Kościół w Polsce / red. J. Kłoczowski. — Kraków, 1968. — T. 2. — S. 781–1049.

3. Трансформаційні процеси в християнстві кінця XVII – початку XX ст.

11. Lorens B. Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780 / B. Lorenz. — Rzeszów, 2014. — 559 s.
12. Skoczylas I. Szeptycki Bazyli Barlaam / I. Skoczylas // Polski Słownik Biograficzny. — Warszawa – Kraków, 2012. — T. 48. — S. 231–232.
13. Pamiętki historyczne krajowe / zebrał i wydał L. Zieliński. — Lwów, 1841. — 146 s.
14. Gwioździk J. Biblioteka panien benedyktynek łacińskich we Lwowie (XVI–XVII wiek) / J. Gwioździk. — Katowice, 2001. — 196 s.
15. Złota księga szlachty polskiej. — Poznań, 1879. — T. I. — 400 s.
16. Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku: spisy / oprac. Ewa Dubas-Urwanowicz [et al.]. — Kórnik, 1994 — 200 s.
17. Galas Ł. Szeptycki Hieronim Antoni / Ł. Galas // Polski Słownik Biograficzny. — Warszawa – Kraków, 2012. — T. 48. — S. 232–236.
18. Poślubiła ona w 1749 r. Antoniego Rozwadowskiego. Potwierdza to druk Kryspiana Cieszkowskiego, zatytułowany Przemowa na ślubny akt Rozalii Turańskiej z Ant. Rozwadowskim. Bibliografia Polska: stolecie XVIII. Spis chronologiczny. — Kraków, 1888. — T. 9. — S. 229.
19. Описание Документовъ архива Западнорускихъ униатскихъ митрополютовъ. — Санктъ Петербургъ, 1897. — Т. 2. — 1631 с.
20. Bohaczewski M. Via aeternitas per janua[m] mortis patefacta avitae soleae pie Illustrissimi Excellentissimi Reverendissimi Domini D. Athanasii in Szeptyce Szeptycki...eundem ad finem ultium cum funebri pompa deducens / Mojżesz Bohaczewski. — Leopoli, anno 1747 die 19. Januarii.
21. Chrościcki J. A. Pompa funebris: z dziejów kultury staropolskiej / J. A. Chrościcki. — Warszawa, 1974. — 369 s.
22. Rok B. Człowiek wobec śmierci w kulturze staropolskiej / B. Rok. — Wrocław, 1991. — 123 s.
23. Nowicka-Jeżowa A. Sarmaci i śmierć: o staropolskiej poezji żałobnej / A. Nowicka-Jeżowa. — Warszawa, 1992. — 339 s.
24. Zielińska T. Propaganda świętości domu radziwiłłowskiego, epoki Michała K. Radziwiłła «Rybeńki», «w ówczesnych «środkach masowego przekazu» / T. Zielińska // Między Wschodem a Zachodem. Rzeczpospolita XVI–XVIII w. Studia ofiarowane Zbigniewowi Wójcikowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin / pod red. T. Chynczewskiej-Hennel. — Warszawa, 1993. — S. 205–214.